

KS. ZBIGNIEW WIT

MISTERIUM KRZYŻA I MĘKI PAŃSKIEJ W NABOŻEŃSTWACH PARAFIALNYCH I RODZINNYCH

Pobożność pasyjna należy do ulubionych przejawów życia religijnego w Polsce i wszelkie nabożeństwa związane z Męką Pańską cieszą się żywym zainteresowaniem i pobożnym udziałem wiernych. Okresem licznych nabożeństw pasyjnych jest Wielki Post, przeżywany jako przygotowanie do świąt Paschy. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*¹ przypomina, że jest to czas: słuchania słowa Bożego, nawrócenia oraz czas modlitwy, postu i jałmużny (por. DPLL 124). Rozpoczyna go obrzęd posypywania głów popiołem, który jest nadal powszechną praktyką w Polsce² i jest rozumiany jako zewnętrzny znak wewnętrznej pokuty, czyli zaangażowania w wewnętrzną odnowę paschalną.

Niniejsza prezentacja dzieli się na dwie części. Pierwsza oparta została na wydanym przez Kongregację do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* z 17 grudnia 2001 r. i omawia wspólnotowe formy kultu Krzyża i Męki Pańskiej celebrowane w duszpasterstwie parafialnym. Druga część dotyczy celebracji w rodzinie, jak i indywidualnych form pobożności ludowej zawartych w Agendach liturgicznych i sondażowo wybranych książeczkach do nabożeństw.

Ks. dr hab. ZBIGNIEW WIT, prof. KUL – kierownik Katedry Historii Liturgii w Instytucie Liturgiczno-Homiletycznym KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: zwit@kul.lublin.pl

¹ Kongregacja do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Tł. z włoskiego J. Sroka, red. S. Cichy. Poznań 2003 (= DPLL).

² Zwyczaje związane z tym okresem podają: Z. Głogier. *Rok Polski w życiu, tradycji i pieśni*. Warszawa 1900 s. 128-133; J. Wysocki. *Rytuał rodzinny*. Olsztyn 1981 s. 137-139.

I. WSPÓLNOTOWE PRZEJAWY MĘKI PAŃSKIEJ W CELEBRACJACH PARAFIALNYCH

W pobożności ludowej okresu Wielkiego Postu dominuje rys pasyjny ze szkodą dla tematyki chrzcielnej i pokutnej. Zaznacza się on już od pierwszej niedzieli Wielkiego Postu rzewnym nabożeństwem Gorzkich żali, celebrowanych w miejsce Nieszporów parafialnych.

Wielki Post

Kult Krzyża daje się zauważyć przez cały okres Wielkiego Postu, a przede wszystkim przejawia się ona w „Adoracji Chrystusa ukrzyżowanego” w celebracji Męki Pańskiej oraz innych nabożeństwach związanych z kultem relikwii Krzyża świętego. Liturgia Męki Pańskiej w Wielki Piątek stanowi punkt kulminacyjny kultu Krzyża i Męki Pańskiej. Nazwany on jest *Feria VI in Passione Domini* – po polsku: *Wielki Piątek Męki Pańskiej*. Liturgia na cześć Męki Pańskiej, podczas której szczególne miejsce zajmuje adoracja Krzyża. Zawsze jednak należy pamiętać i pogłębiać misterium paschalne i ukazywać związek męki i zmartwychwstania Chrystusa (por. DPLL 127). Spotyka się wprawdzie odrębne nabożeństwa do poszczególnych *arma Christi*, to jednak zawsze należy ujmować i ukazywać integralnie całość męki Chrystusa Pana i Jego chwalebного zmartwychwstania.

Czytanie opisu Męki Chrystusa jest w Polsce stosowane w ramach celebracji liturgicznej, ale nie jest powszechną praktyką pobożności ludowej. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* zachęca wprawdzie, aby „w środy i piątki prowadzić wspólnoty chrześcijańskie do czytania opisu Męki Pańskiej” (DPLL 130), jednakże w naszych warunkach duszpasterskich dominuje nabożeństwo Drogi Krzyżowej, które podejmuje ten sam temat. Należy wyrazić żal, że nie przyjęły się odrębne celebracje słowa Bożego o tematyce pasyjnej, które przybliżyłyby wiernym tematykę pasyjną w kontekście całego misterium zbawienia.

Nabożeństwo Drogi Krzyżowej, zwane często Kalwarią, powstało w średnio-wieczu i jest syntezą pielgrzymki do Ziemi Świętej, złączonej z nawiedzeniem miejsc Męki Pańskiej, nabożeństw „upadków Chrystusa; bolesnych dróg Jezusa”, połączonych z przechodzeniem z jednego kościoła do drugiego, oraz nabożeństw „stacji Chrystusa” Droga Krzyżowa składa się zazwyczaj z czternastu stacji, które są wyrazem pielgrzymowania chrześcijanina

i naśladowania Chrystusa w Jego dźwignaniu krzyża (por. DPLL 133)³ *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* oprócz tradycyjnej formy Drogi Krzyżowej wymienia jeszcze inne „alternatywne” jej formy zatwierdzone przez Stolicę Apostolską⁴ lub stosowane przez papieży⁵ Bardzo interesująca jest uwaga o paschalnym charakterze tego nabożeństwa, na co wskazuje dodawanie piętnastej stacji: *Zmartwychwstanie Pana*, i dlatego nie należy go odprawiać w niedzielę, która jest małą Paschą i razem z sakramentem chrztu stanowi przewodni temat tego okresu (por. DPLL 134). Stosowne teksty powinny opierać się na Biblii, a samo nabożeństwo przeplatać słowo, milczenie, śpiew, procesja i refleksja (por. DPLL 135)⁶

Innym nabożeństwem tego okresu jest Droga Matki, wzorowana na Drodze Krzyżowej. Podzielona jest na siedem stacji, które odpowiadają siedmiu boleściom Matki Zbawiciela, i jest rozważaniem całego życia Najświętszej Maryi Panny od prorocstwa Symeona aż do złożenia ciała ukrzyżowanego Chrystusa do grobu. Praktyka tego nabożeństwa jest mało znana w Polsce, pielęgnowana jest przede wszystkim w niektórych zgromadzeniach zakonnych. Ukazuje ono misterium cierpiącego i odrzuconego Chrystusa i łączy się z misterium Kościoła, które jest drogą wiary i cierpienia (por. DPLL 137). Kult Matki Bożej Bolesnej ukazuje Jej rolę w zbawczym misterium Syna – Jezusa Chrystusa. Określa on przejście Matki naszego Zbawiciela od macierzyństwa fizycznego do macierzyństwa duchowego względem całej odkupionej ludzkości, którego Maryja dokonała przez współcierpienie z Chrystusem, „w ofierze złożonej ze swych praw macierzyńskich”⁷ Rzymskie *Dy-*

³ Historię powstania nabożeństwa Drogi Krzyżowej oraz ich odmiany zob. W. S m e r e k a. *Drogi Krzyżowe*. Kraków 1980; J. J. K o p c ć. *Droga Krzyżowa*. Poznań 1975 (i inne wydania). Teksty Drogi Krzyżowej zawierają wszystkie Agendy diecezjalne, książeczki do nabożeństw oraz szereg wydań okolicznościowych np. w prasie, jak i w osobnych drukach.

⁴ DPLL wymienia tutaj Drogę Krzyżową zamieszczoną w *Libro del pellegrino*, przygotowaną przez Centralny Komitet Obchodów Roku Świętego 1975.

⁵ Jako przykładowe formy mogą służyć teksty używane przez papieża Jana Pawła II w Kolo-seum w latach 1991, 1992, 1994.

⁶ W praktyce duszpasterskiej Kościoła w Polsce funkcjonuje wiele różnorodnych tekstów Drogi Krzyżowej. Są to zarówno specjalne zbiory, jak też teksty zamieszczone w modlitewnikach pobożności ludowej.

⁷ Por. J. W o j t k o w s k i. *Bolesna Matka Boża. Kult*. W: *Encyklopedia Katolicka*. T. 2. Lublin 1976 kol. 755. „Podstawę biblijną kultu M.B.B. stanowi przepowiednia Symeona (Łk 2, 34-35) oraz opis innych zdarzeń życia Jezusa, bolesnych dla Maryi: ucieczka do Egiptu (Mt 2, 13-15), pozostanie w świątyni jerozolimskiej (Łk 2, 43-51), dźwignanie krzyża na Kalwarię (Łk 23, 26-32; 19, 16-17), ukrzyżowanie (J 19, 25-27), zdjęcie z krzyża (Łk 23, 53-56; J 19, 34-42), złożenie w grobie” (tamże kol. 754-755). Stare polskie książeczki do nabożeństwa znają różne modlitwy, litanie i koronki związane z Męką Pańską, takie jak np. „Siedem ofiarowań najdroż-

rektorium o pobożności ludowej i liturgii nie wspomina znanego w Polsce nabożeństwa Męki Pańskiej, jakim są odprawiane w niedziele Wielkiego Postu Gorzkie żale. W świetle dotychczasowych danych wymaga ono wyraźniejszego zaznaczenia i większego podkreślenia wymiaru paschalnego. Trzy części Gorzkich żali mają wydzźwięk pasyjny i są wykonywane zamiast niedzielnych Nieszporów, dlatego dobrze byłoby jeszcze mocniej wskazać, że męka Chrystusa łączy się z Eucharystią i zapowiada zmartwychwstanie Pana. W praktyce duszpasterskiej mogłoby się to przejawiać w oddzieleniu części pasyjnej, odprawianej na początku nabożeństwa⁸, od eucharystycznej, sprawowanej w drugiej jego części⁹

Wielki Tydzień obfituje w bogate celebracje liturgiczne, które przeplatają się z formami pobożności ludowej. Celebracje ostatniego tygodnia Wielkiego Postu otwiera Niedziela Męki Pańskiej, zwana popularnie Niedzielą Palmową. Cechą wyróżniającą ten dzień są tzw. palemki, przygotowywane przez wiernych. W naszych warunkach mają one bogatą tradycję ludową¹⁰

szej krwi Jezusa Chrystusa” (M. Dunin. *Książka do nabożeństwa dla wszystkich katolików szczególnie zaś dla wygody katolików Archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej*. Poznań 1860 s. 326-328), „Litania o męce Pańskiej” (tamże s. 308-310), „Nieszpory w dzień Siedm [!] Boleści N. Panny Maryi” (J. Łubieński. *Katolickie nabożeństwo*. Warszawa 1865 s. 264), „Czwarta nowenna do przygotowania się na Uroczystość N. M. Panny Bolesnej” (*Ołtarzyk Najświętszej Maryi Panny Ostrobramskiej*. Wilno 1960 s. 530-533), „Litania o siedmiu boleściach Maryi Panny” (s. 368-374 w uszkodzonym egzemplarzu – bez tytułu, miejsca i roku wydania – starego modlitewnika w zbiorach autora).

⁸ Stanowiłyby ją: Pieśń wstępna, *Pobudka*, tzw. *Intencja*, część Gorzkich żali, kazanie okolicznościowe, suplikacje.

⁹ W tej części byłyby: Pieśń na wystawienie Najświętszego Sakramentu, modlitwa w ciszy, błogosławieństwo *Sanctissimum* i pieśń na zakończenie, a tam, gdzie są relikwie Krzyża świętego, publiczne ich ucałowanie. Liturgiczna Agenda opolska podaje następujący porządek: Pieśń wstępna, Gorzkie żale, Kazanie pasyjne, wystawienie Najświętszego Sakramentu, następnie „intencja, hymn, lament duszy, rozмова duszy z Matką Bożą”, pieśń na błogosławieństwo i wystawienie, błogosławieństwo eucharystyczne (zob. *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej*. Opole 1981 s. 122). Agenda katowicka wprowadza małą innowację i przewiduje wystawienie po podaniu intencji, dodaje specjalne wezwania po odśpiewaniu „Któryś za nas cierpiał rany”, pieśń eucharystyczną, chwilę cichej modlitwy, orację i błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem, pieśń na dziękczynienie, a po niej pieśń wielkopostną (zob. *Nabożeństwa diecezji katowickiej. Agenda liturgiczna*. Katowice 1987 s. 142-150). Agenda tarnowska zachowuje tradycyjny schemat: „Nabożeństwo Gorzkich żali [...] odbywa się [...] przed wystawionym Najświętszym Sakramentem. Po odśpiewaniu «Któryś za nas cierpiał rany» głosi się kazanie pasyjne. Po jego zakończeniu następuje śpiew suplikacji i błogosławieństwo eucharystyczne” (*Agenda liturgiczna diecezji tarnowskiej*. Tarnów 2002 s. 317).

¹⁰ Sporo czasu i trudu wymaga przygotowanie słynnych palm kurpiowskich czy łowickich, któremu towarzyszy poza tym rodzaj rywalizacji. Por. Gloger, jw. s. 153-155; Z. Kossak. *Rok polski. Wiara i obyczaje*. Warszawa 1974 s. 62; Wsocki, jw. s. 156-158.

Niezmiernie ważne jest podkreślenie wspomnienia uroczystego wjazdu Pana Jezusa do Jerozolimy – palemka nie może być amuletem, ale wyrazem łączności z Panem przychodzącym, by dopełnić dzieła zbawienia swoją męką i zmartwychwstaniem. Procesja palmowa łączy „zapowiedź triumfu Chrystusa i Jego orędzie Męki” (DPLL 139).

Centrum całego roku liturgicznego stanowi Triduum Paschalne naszego Pana¹¹ Liturgia Wielkiego Czwartku kończy się procesjonalnym przeniesieniem Najświętszego Sakramentu do ołtarza wystawienia zwanego powszechnie ciemnicą. Jest to jednak miejsce przechowania Eucharystii, która będzie udzielona wiernym w czasie liturgii Męki Pańskiej w Wielki Piątek oraz chorym jako Wiatyk. Wiernych należy zachęcać do prywatnej adoracji Najświętszego Sakramentu, który jest dla wierzących nieustanną manifestacją Bożej miłości, dlatego motyw eucharystyczny powinien dominować nad pasyjnym, gdyż adoruje się zwycięskiego, zmartwychwstałego Pana¹²

Uroczysta liturgia Wielkiego Piątku jest celebracją Męki Pana Jezusa i dlatego ma w tym dniu znaczenie dominujące. W parafiach urządza się tego dnia także nabożeństwo Drogi Krzyżowej (w wielu parafiach czasem odprawiania Drogi Krzyżowej jest godzina śmierci Pana – trzecia po południu), *Dyrektorium* jednak zwraca uwagę, żeby nie łączyć go z samą celebracją liturgii Męki Pańskiej – powinno ono stanowić odrębną całość i być wyrazem pobożności ludowej. Z liturgią Wielkiego Piątku nie należy też łączyć znanego w niektórych regionach nabożeństwa pasyjnego zwanego „procesją ze «zmarłym Chrystusem»” (por. DPLL 142). Popularne są również „przedstawienia Męki Chrystusa” – chociaż mają one swoje korzenie w liturgii i są wyrazem autentycznej pobożności, to powinno się podkreślać różnicę między przedstawieniem a celebracją liturgiczną, która jest misteryjnym uobecnieniem Męki Pana (por. DPLL 144). Wymienione w *Dyrektorium* formy pobożności ludowej podkreślające współdziałanie Maryi w męce naszego Zbawiciela – Płacz Maryi czy Godzina strapionej – nie są znane w Polsce. Dokument wskazuje, że powinny one ukazywać Maryję oplakującą śmierć swego Syna i wszystkie grzechy ludzkości, a współczucie okazywane Matce Bolesci ma prowadzić do przeżycia „zbawczej miłości Chrystusa w świetle wiary w zmartwychwstanie” (DPLL 145).

¹¹ Przywołany w *Dyrektorium* św. Augustyn używa sformułowania „święte triduum ukrzyżowanego, pogrzebanego i zmartwychwstałego Pana” (DPLL 140).

¹² Odnośnie do problematyki związanej z urządzeniem ołtarza wystawienia zob. Z. Wit. *Sztuka w Triduum: ciemnica, grób, paschał*. „Anamnesis” 7:2001 nr 25 s. 67-78.

Wielka Sobota jest modlitewnym oczekiwaniem na zmartwychwstanie Pana. Tak też należy przeżywać błogosławienie pokarmów, które będą spożywane w radości po liturgii paschalnej. Kościelne nabożeństwo Godzina Matki jest czuwaniem przy grobie Chrystusa, jest pełnym wiary oczekiwaniem zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią (por. DPLL 147), ale w Polsce nie jest znane ani też nie spotyka się analogicznych nabożeństw. Pielęgnuje się natomiast modlitewne czwanie przy ołtarzu wystawienia, zwanym u nas Grobem Pańskim. W pobożności ludowej ma ono charakter pasyjny i związane jest przede wszystkim z pobożnością indywidualną lub nieformalnych grup parafialnych. Rys eucharystyczny powinien dominować zarówno w wystroju ołtarza, jak i podczas adoracji¹³, a zwyczaj błogosławienia pokarmów wielkanocnych należy łączyć z adoracją Najświętszego Sakramentu, z ukazywaniem paschalnej wymowy błogosławionych pokarmów oraz postawą chrześcijańskiej miłości, która wychodzi naprzeciw potrzebujących i dzieli się z nimi składając do „kosza dla biednych” cząstkę swoich darów. Godnym przypomnienia jest wymowa przygotowywanych i spożywanych pokarmów oraz samo zdobienie świątecznych koszyczków¹⁴. Dzielenie się z potrzebującymi ma swoją głęboką wymowę, gdyż jest świadectwem, że ofiarna miłość Zbawiciela żyje w postawie wiernych składających część święconego dla biednych. W tym przypadku zaznacza się rys horyzontalny poprzecznej belki Krzyża.

¹³ Por. tamże s. 72-74.

¹⁴ „W każdej rodzinie przygotowujemy w godzinach rannych Wielkiej Soboty pokarmy do poświęcenia. Stanowią je przede wszystkim chleb przypominający «chleb żywy, który zstąpił z nieba» i w Komunii św. daje życie światu, a także jajka i kolorowe pisanki – symbol życia budzący radość w sercach oraz wędliny i baranek wielkanocny (z masła, z cukru, z ciasta itp.) – przenoszący myśl i serce wierzących w zamierzchną pierwszą noc paschalną, noc Bożego zmiłowania nad narodem wybranym, głodnym Boga i wolności, noc rozpoczynającą wędrówkę do ziemi odpoczynku i przebywania w obecności Pana. Na wielkanocny stół należy również podawać pobłogosławiony chrzan, pieprz i sól, które są odpowiednikami biblijnych gorzkich ziół. Wierni w dniu dzisiejszym przynoszą do poświęcenia wiele innych pokarmów – owoców ziemi i pracy rąk ludzkich – jako zapowiedź uczyty niebieskiej w Królestwie Zmartwychwstałego Odkupiciela. Koszyczki i naczynie z umieszczonymi w nich pokarmami dekorujemy wiecznami zielonymi borówkami lub bukszpanem, czy też wiosennymi kwiatami i baziemi. Pamiętamy także o tym, by darami Bożymi dzielić się z potrzebującym. [...] Udając się z pokarmami do kościoła pamiętamy o adoracji Najświętszego Sakramentu przy Grobie Pańskim” (Wysocki, jw. s. 175). Temat pisanek oraz ich symboliki zob. Gloger, jw. s. 168-174; J. Smosarski. *Świętowanie doroczne w Polsce*. Kraków 1996 s. 68-71; J. Usiądek. *Rok liturgiczny w rodzinie*. Olsztyn 1998 s. 121-123; Kossak, jw. s. 68-70; E. Ferenc-Szydełkowa. *Rok kościelny a tradycje polskie*. Poznań 1988 s. 140-144.

Okres Paschy

W okresie Paschy wierni praktykują w niektórych regionach nabożeństwo *Via lucis* i rozważają podczas procesji różne zjawienia Zmartwychwstałego, który umacniał uczniów w wierze, dopełniał nauczania o Królestwie Bożym oraz „ustanowił definitywnie strukturę sakramentalną i hierarchiczną Kościoła” (DPLL 152). Przedmiotem refleksji jest centralne wydarzenie chrześcijaństwa, jakim jest zmartwychwstanie Chrystusa Pana. Pozwala ono spojrzeć na cierpienia w kontekście eschatologicznym i dlatego przynosi owoce paschalne, jakimi są: wolność, radość, pokój, oraz prowadzi do odrodzenia „«kultury życia», to znaczy kultury otwartej na nadzieję i pewność wiary” (DPLL 152). *Dyrektorium* stwierdza, że nie jest to jeszcze nabożeństwo rozpowszechnione, a u nas, w Polsce właściwie nie jest znane.

Dyrektorium wymienia wprawdzie Nabożeństwo do Bożego Miłosierdzia i łączy je z II Niedzielą Wielkanocy, ale wspomina jedynie, aby wychowywać wiernych i wskazywać na centralne wydarzenie, jakim jest Chrystus paschalny i celebracja liturgii Triduum Paschalnego, która ukazuje pełnię miłości Zbawiciela. Dokument rzymski nie mówi nic o coraz bardziej rozszerzającej się praktyce odmawiania koronki do Miłosierdzia Bożego. Powiązanie tego nabożeństwa z rokiem liturgicznym ukazuje pełnię dobroci i oddania Pana Jezusa w celebracjach liturgii Mszy świętej i sakramentów świętych.

Nowenna przed Zesłaniem Ducha Świętego jest powszechnie praktykowana w posłudze duszpasterskiej. Nie ma ona bezpośredniego wydźwięku pasyjnego, ale wydźwięk paschalny i ma przyczynić się do budowania wspólnoty wierzącej na wzór apostołów, którzy po zmartwychwstaniu Mistra „trwali jednomyślnie na modlitwie”, a osiąga się to, według *Dyrektorium*, „uroczystą celebracją Nieszporów” (DPLL 154)¹⁵

¹⁵ „Właściwą nowennę stanowią formularze mszalne od piątku po uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego do soboty przed niedzielą Pięćdziesiątnicy włącznie. Poza tym odprawia się zwykle nowennę przed błogosławieństwem eucharystycznym w nabożeństwach majowych lub czerwcowych” (*Agenda liturgiczna diecezji opolskiej* s. 176). Agenda katowicka przewiduje nowennę połączoną ze Mszą świętą, „stąd najwłaściwszą formą odprawiania nowenny jest uroczysta liturgia eucharystyczna sprawowana w porze, w której można zgromadzić większą ilość wiernych, na ogół wieczorem” Można ją również odprawić podczas nabożeństwa majowego lub czerwcowego; stosowne modlitwy należy wówczas odmówić po wystawieniu Najświętszego Sakramentu, a przed litanią. Zob. *Nabożeństwa diecezji katowickiej* s. 185; por. *Agenda liturgiczna diecezji tarnowskiej* s. 125-130. Agenda diecezji łomżyńskiej podaje: „Nowennę zwykle łączy się z nabożeństwem majowym lub czerwcowym. Przed błogosławieństwem eucharystycznym celebrans odmawia niżej podane modlitwy. Dla ubogacenia nowenny można po tych modlitwach lub przed ich rozpoczęciem śpiewać sekwencję «Przybądź Duchu Święty» lub hymn «O Stworzycielu». Na zakończenie można odmówić modlitwę Jana XXIII do Ducha

Okres w ciągu roku

W okresie zwykłym szczególne miejsce zajmuje Uroczystość Trójcy Przenajświętszej, gdyż dogmat o Bogu Trójjedynym należy do podstawowych prawd wiary i dlatego każda forma pobożności ludowej powinna mieć charakter trynitarny. Świadczą o tym znak krzyża „w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” rozpoczynający liturgię, formuła doksologii „Chwała Ojcu i Synowi, i Duchowi Świętemu” odmawiana w Liturgii Godzin, formuła końcowego błogosławieństwa oraz modlitwy różnych nabożeństw z zakończeniem trynitarnym „do Ojca przez Syna w Duchu Świętym” (DPLL 157), a także trzykrotne „Święty, Święty, Święty” recytowane na zakończenie prefacji mszalnej, wykonywane *Te Deum laudamus* – „Ciebie Boga wysławiamy” oraz śpiewane w liturgii Męki Pańskiej „Święty Boże, Święty mocny, Święty a nieśmiertelny” (DPLL 159) i taki charakter powinny mieć wszystkie nabożeństwa pobożności ludowej¹⁶ Wprawdzie wspomniane formy mają wymowę trynitarną, ale trzeba pamiętać, że zbawienie dokonało się przez Krzyż.

Uroczystość Ciała i Krwi Chrystusa skierowana jest ku Eucharystii, a swoje źródło ma w świętowaniu Paschy Pana i każda liturgia Mszy świętej jest celebrowaniem męki, śmierci i zmartwychwstania Pana Jezusa, dlatego każda forma pobożności eucharystycznej jest albo przygotowaniem do celebracji Mszy świętej, albo jej przedłużeniem w życiu chrześcijanina¹⁷ Wszystkie przejawy pobożności, takie jak procesja, dekoracja ołtarzy i okien, kwiaty oraz śpiewy, mają wyrażać wiarę w Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakra-

Świętego” (*Służba Boża diecezji łomżyńskiej*. Łomża 1995 s. 160-164). Bp Wysocki pisze: „Kościół w dniach od Wniebowstąpienia do Zesłania Ducha Świętego gromadzi się na modlitwę. Bierzemy w tych dniach udział w Zgromadzeniach Eucharystycznych. Łączymy się najściślej z Chrystusem przyjmując Komunię św.” (Wysocki, jw. s. 195).

¹⁶ „Nabożeństwa kościelne ku czci Maryi Dziewicy, Aniołów i Świętych – czytamy w *Dyrektorium* – za cel ostateczny mają zawsze Ojca, od którego wszystko pochodzi i do którego wszystko prowadzi; Syn Wcielony, ukrzyżowany, zmartwychwstały, jedyny Pośrednik (por. 1 Tm 2, 5), bez którego niemożliwą jest rzeczą przyjść do Ojca (por. J 14, 6); Duch Święty, jedyne źródło łaski i uświęcenia. Jest rzeczą bardzo ważną unikanie niebezpieczeństwa mówienia o «bóstwie» abstrahując od osób Boskich” (DPLL 158).

¹⁷ „Ponadto niech wierni pamiętają, że przez taką modlitwę przed Chrystusem Panem obecnym w Najświętszym Sakramencie przedłużają zjednoczenie z Nim, które osiągnęli w Komunii świętej, i odnawiają przymierze, pobudzające ich do zachowania w życiu i obyczajach tego, co przez wiarę i sakrament otrzymali w sprawowaniu Eucharystii. Niech więc umocnieni niebieskim pokarmem starają się ustawicznie trwać w duchu wdzięczności, uczestnicząc w śmierci i zmartwychwstaniu Pańskim. Niech każdy usilnie stara się spełniać dobre uczynki i podobać się Bogu, aby przepajać świat duchem chrześcijańskim i we wszystkim wśród wspólnoty ludzkiej dawać świadectwo Chrystusowi” (*Komunia święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą*. Katowice 1985 nr 57).

mencie i koncentrować na nim (por. DPLL 162)¹⁸ Nie trzeba specjalnie przypominać, że we Mszy świętej poprzedzającej procesję opuszcza się benedykcję kapłańską, a na zakończenie udziela się błogosławieństwa eucharystycznego¹⁹

Adoracja Eucharystyczna wywodzi się z praktyki adoracji w Wielki Czwartek, kiedy to po uroczystej Mszy świętej wystawiano konsekrowane postacie dla uczczenia przez wiernych²⁰ Każda postać konsekrowanej postaci ma swoje źródło we Mszy świętej, która jest przecież uobecnieniem ofiary krzyżowej Pana Jezusa. Jest to wprawdzie forma uwielbienia i adoracji, ale swoje źródło ma w ofierze i powinno uczyć wiernych postawy ofiarniczej, bo Chrystus Pan został w Eucharystii, aby karmić swoich wiernych i wstawić się nieustannie za nich u Ojca w niebie. Wśród form kultu Eucharystii *Dyrektorium* wymienia prywatne nawiedzenie i modlitwę przed tabernakulum, adorację przed wystawionym Najświętszym Sakramentem w puszcze lub w monstrancji oraz tzw. adorację wieczystą i czterdziestogodzinne nabożeństwo²¹ Omawiany dokument zwraca uwagę, żeby w czasie adoracji posługiwać się Pismem świętym, Liturgią Godzin, dobrać odpowiednie śpie-

¹⁸ „Urządzając procesje eucharystyczne, należy zachować miejscowe zwyczaje i zarządzenia dotyczące wystroju placów i ulic oraz kolejność uczestników procesji. Podczas drogi, jeśli istnieje zwyczaj i przemawia za tym dobro duchowe wiernych, można urządzić krótkie nabożeństwo przy ołtarzu stacyjnym, a nawet udzielić błogosławieństwa eucharystycznego. Śpiewy i modlitwy winny być tak dobrane, aby wszyscy okazywali przez nie wiarę w Chrystusa i ku niemu kierowali całą uwagę” (tamże nr 80). W dalszym numerze czytamy: „Przy drodze, którą ma przejść procesja, należy przygotować cztery ołtarze. Na tych ołtarzach nie należy umieszczać wizerunków Świętych, lecz przyozdobić je symbolami eucharystycznymi i umieścić na nich okazały tron z korporałem do wystawienia Najświętszego Sakramentu oraz lichtarze ze świecami, zabezpieczonymi przed wiatrem” (tamże nr 90).

¹⁹ „Na zakończenie procesji udziela się błogosławieństwa Najświętszym Sakramentem w kościele, do którego procesja doszła, albo w innym dogodnym miejscu, i chowa się Najświętszy Sakrament” (tamże nr 84). Polska edycja tej książki dopuszcza błogosławieństwo eucharystyczne przy każdej stacji: „Jeśli jest taki zwyczaj, celebrans błogosławi wiernych Najświętszym Sakramentem, po czym procesja udaje się do następnego ołtarza” (tamże nr 105, 112, 118, 124).

²⁰ „Wystawienie Najświętszej Eucharystii, czy to w puszcze, czy w monstrancji, pociąga do uznania cudownej obecności Chrystusa i zachęca serdecznego zjednoczenia z Nim. Zjednoczenie to osiąga swój szczyt w Komunii sakramentalnej. Dlatego wystawienie przyczynia się do wzrostu należnego Chrystusowi kultu w duchu i prawdzie. Należy zwracać uwagę na to, by przy takich wystawieniach uwydatnił się związek istniejący między kultem Najświętszego Sakramentu a Mszą świętą. Przy wystawieniu należy unikać troskliwie wszystkiego, co w jakikolwiek sposób mogłoby przysłonić pragnienie Chrystusa, który ustanowił Najświętszą Eucharystię głównie w tym celu, by nam służyła jako pokarm, lekarstwo i pocieszenie” (tamże nr 58).

²¹ Księga liturgiczna *Komunia święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą* także wymienia owe formy („Wystawienie trwające przez dłuższy okres czasu”, „Wystawienie trwające przez krótki okres”, „Adoracja we wspólnotach zakonnych” – nr 62-66) i charakteryzuje przebieg każdej z nich (tamże s. 39-41).

wy i modlitwy oraz uwzględnić treść okresu liturgicznego, a także pozostawić czas na cichą modlitwę (por. DPLL 165)²² Natomiast z adoracją Najświętszego Sakramentu nie powinno się łączyć kultu Najświętszej Maryi Panny i Świętych. Wyjątkiem jest tutaj odmawianie tajemnic Różańca, połączone z medytacją życia Jezusa Chrystusa²³

Nabożeństwo do Najświętszego Serca Pana Jezusa należy do rozpowszechnionych i ulubionych form pobożności ludowej. Koncentruje się ono na osobie Jezusa Chrystusa, który jest „Słowem wcielonym i zbawiającym, istotowo złączonym w Duchu Świętym z nieskończoną miłością bożoludzką względem Ojca i ludzi swoich braci” (DPLL 166). *Dyrektorium* wymienia znane także w Polsce, a zatwierdzone przez Stolicę Apostolską formy kultu: akt osobistego poświęcenia się Sercu Pana Jezusa, poświęcenie rodziny temuż Sercu Pana Jezusa, Litanię do Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz praktykę dziewięciu pierwszych piątków miesiąca. Zawsze jednak trzeba pamiętać, że wszystkie te ćwiczenia pobożne mają prowadzić do życia zgodnego z zasadami Ewangelii oraz do pełnego uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii (por. DPLL 171). „Pobożność ta – czytamy w *Dyrektorium* – wymaga fundamentalnej postawy polegającej na nawróceniu i zadośćuczynieniu, miłości i wdzięczności, zaangażowaniu apostołskim i poświęceniu się dla Chrystusa i jego zbawczego dzieła” (DPLL 172). Warto jeszcze zaznaczyć, że przedstawienia ikonograficzne, obrazy i figury Serca Pana Jezusa mają zawierać treści teologiczne, dlatego „Najświętsze Serce – jak czytamy w dokumencie Stolicy Apostolskiej – jest Chrystusem ukrzyżowanym, z którego boku przebitego włócznią żołnierza wypływa krew i woda (por. J 19,34)” (DPLL 173)²⁴ Wiele z wezwań Litanii do Najświętszego Serca Pana Jezusa przywołuje Jego mękę i śmierć²⁵

²² „Porządek wystawienia Najświętszego Sakramentu, które trwa krótko, należy ułożyć tak, by przed błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem poświęcić pewien czas na czytanie słowa Bożego, śpiew, modlitwy i krótką modlitwę w ciszy” (tamże nr 65; por. nr 63-64, 66).

²³ „Ze względu na ścisły związek Maryi z Jezusem, nie wyklucza się w tym czasie odmawiania i medytacji różańca, który, jako «modlitwa oparta na Ewangelii i skoncentrowana na tajemnicy Wcielenia i Odkupienia jest uważana za modlitwę o charakterze wybitnie chrystologicznym” (DPLL 165).

²⁴ DPLL cytuje ciekawy fragment homilii św. Augustyna: „Wejście jest dostępne: Chrystus jest bramą. Otworzył się także dla ciebie, gdy bok Jego został otwarty włócznią. Pamiętaj, co wyszło z tego boku. Wybieraj więc, którądy możesz wejść. Z otwartego włócznią boku Chrystusa, gdy wisiał na krzyżu i umierał, wypłynęła krew i woda. W tej wodzie jest twoje oczyszczenie, we krwi twoje zbawienie” (DPLL 168).

²⁵ Szereg wezwań odwołuje się do miłości i ofiary Pana Jezusa, np.: „Serce Jezusa, gorejące ognisko miłości”, „Serce Jezusa, sprawiedliwości i miłości skarbnico”, „Serce Jezusa, dobroci

Niepokalane Serce Maryi jest świętem stosunkowo młodym. Pobożność maryjna, tak charakterystyczna dla Polaków, wymaga nieustannego podkreślania treści teologicznych, dlatego „wspomnienie Niepokalanego Serca Maryi jest całościową celebracją «serdecznego» współdziałania Matki w zbawczym dziele swojego Syna poczynawszy od Wcielenia aż do Jego śmierci, zmartwychwstania i Zesłania Ducha Świętego” (DPLL 174). Do praktyk pobożnych zalicza się ofiarowanie się Najświętszej Maryi Pannie poszczególnych osób, rodzin, wspólnot zakonnych i narodów, zadośćuczynienie przez modlitwę, umartwienie, podejmowanie dzieł miłosierdzia oraz praktykę pierwszych sobót miesiąca. Pobożność ma prowadzić do tego, by „przeżywać na wzór postawy Maryi Tajemnicę Paschalną celebrowaną w Eucharystii” (DPLL 174).

Najdroższa Krew Chrystusa ma swoje liczne wzmianki w Biblii, które uzasadniają liturgiczne i pozaliturgiczne formy kultu. Do najważniejszych celebracji liturgicznych należy Uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa oraz liturgia Wielkiego Piątku. Pobożność ludowa zna Koronkę do Najdroższej Krwi Chrystusa²⁶, której przedmiotem rozważań jest sześć wylań Krwi Chrystusa; Litanie do Krwi Chrystusa²⁷; Godzinę adoracji Chrystusa, której celem jest „uwielbienie i adoracja Krwi Chrystusa obecnego w Eucharystii, dziękczynienie za łaskę odkupienia, modlitwa o miłosierdzie Boże i przebaczenie grzechów, ofiarowanie Najdroższej Krwi dla dobra Kościoła” (DPLL 179). *Via sanguinis* połączona jest z przemieszczaniem się wiernych przeżywających różne wydarzenia związane z przelaniem krwi dla zbawienia świata. Natomiast do przedstawień ikonograficznych zalicza się zarówno Uczę Eucharystyczną, jak i wizerunki Chrystusa ukrzyżowanego, z którego ran wypływa krew.

i miłości pełne”, „Serce Jezusa, cierpliwe i wielkiego miłosierdzia”, „Serce Jezusa, przebłaganie za grzechy nasze”, „Serce Jezusa, aż do śmierci posłuszne”, „Serce Jezusa, życie i zmartwychwstanie nasze”, „Serce Jezusa, krwawa ofiara grzeszników”, „Serce Jezusa, zbawienie ufających Tobie”, „Serce Jezusa, nadziejo w Tobie umierających” Zresztą każda litania kończy się trzykrotnym odwołaniem do ofiary i męki Pana Jezusa: „Baranku Boży, który gładzisz grzechy świata”

²⁶ Koronkę taką propagują w Polsce Misjonarze Krwi Chrystusa. Można ją odmawiać na zwykłej koronce różańcowej: na dużych paciorkach odmawia się wezwanie „O Jezu, okryj Twoją Przenajdroższą Krwią cały świat! Obmyj wszystek brud grzechowy i odnow świat przez Ducha Świętego”, a na małych paciorkach „O mój Jezu, przebaczenia i miłosierdzia, przez zasługi Twojej Najdroższej Krwi” Zgromadzenie to propaguje także inne nabożeństwa, m.in. Nowennę do Krwi Chrystusa.

²⁷ Tekst tej Litanii należy do tekstów zatwierdzonych do publicznego odmawiania w Kościele dopiero w 1960 r. i od tej pory zamieszczany jest we wszystkich Agendach diecezjalnych i książeczkach do nabożeństwa.

Wspomniana Litania do Najdroższej Krwi Chrystusa Pana ma wiele wezwań przywołujących mękę Pańską²⁸ Wiele wezwań pasyjnych i soteriologicznych ma także Litania do Najświętszego Imienia Jezus²⁹

W polskich diecezjalnych Agendach liturgicznych spotyka się Uroczyste nabożeństwa ku czci Krzyża świętego przewidziane na V niedzielę Wielkiego Postu albo w czasie rekolekcji wielkopostnych lub dni skupienia. Na nabożeństwo składają się pieśni, rozważania – modlitwy, adoracja Krzyża, może być uroczyste poświęcenie krzyży, a na zakończenie wystawia się Najświętszy Sakrament, po którym jest wspólna adoracja i błogosławieństwo eucharystyczne³⁰ W Agendzie katowickiej znajduje się również Uroczyste poświęcenie krzyży w Wielkim Poście lub w uroczystość Podwyższenia Krzyża Świętego, którego dokonuje po homilii mszalnej, a po powrocie do domu następuje zawieszenie krzyża na naczelnym miejscu³¹

W celebracjach roku liturgicznego należy wspomnieć Święto podwyższenia Krzyża Świętego (14 września)³² oraz Wspomnienie Najświętszej Maryi Panny Bolesnej (15 września)³³, której kult

²⁸ Wystarczy wymienić choćby następujące: „Krwi Chrystusa, nowego i wiecznego Przymerza”, „Krwi Chrystusa, przy konaniu w Ogrójcu spływająca na ziemię”, „Krwi Chrystusa, tryskająca przy biczowaniu”, „Krwi Chrystusa, brocząca spod cierniowej korony”, „Krwi Chrystusa, przelana na Krzyżu”, „Krwi Chrystusa, zapłato naszego zbawienia”, „Krwi Chrystusa, bez której nie ma przebaczenia”, „Krwi Chrystusa, źródła miłosierdzia”, „Krwi Chrystusa, zadatku życia wiecznego”

²⁹ Dla przykładu można podać następujące: „Jezu, najcierpliwszy”, „Jezu, najposłuszniejszy”, „Jezu, cichy i pokornego serca”, „Jezu, męstwo Męczenników”, czy też: „Przez najświętsze życie Twoje”, „Przez trudy Twoje”, „Przez konanie w Ogrójcu i mękę Twoją”, „Przez Krzyż i opuszczenie Twoje”, „Przez omdlenie Twoje”, „Przez śmierć i pogrzeb Twój”, „Przez zmartwychwstanie Twoje”

³⁰ *Nabożeństwa diecezji katowickiej* s. 150-155.

³¹ Tamże s. 155-156.

³² Charakter pasyjny mają antyfona na wejście („Chlubimy się krzyżem naszego Pana Jezusa Chrystusa. W nim jest nasze zbawienie, życie i zmartwychwstanie, przez niego jesteśmy zbawieni i oswobodzeni”) i antyfona na Komunię świętą („Gdy zostanę wywyższony nad ziemią wszystkich pociągnę do siebie”). Do tego należy dodać okolicznościowe prefacje *O Męce Pańskiej* lub *O Krzyżu świętym* oraz przewidziane czytania biblijne.

³³ Antyfona na wejście jest zapowiedzią cierpień Matki Zbawiciela: „Symeon powiedział do Maryi: Oto ten przeznaczony jest na upadek i na powstanie wielu w Izraelu, i na znak, któremu sprzeciwiać się będą, a Twoją duszę przeniknie miecz” Natomiast antyfona na Komunię świętą brzmi: „Radujcie się będąc uczestnikami cierpień Chrystusa, abyście się radowali i weselili przy objawieniu się Jego chwały” Do tych tekstów liturgicznych należy dodać *Prefację o NMP Bolesnej*. Wprowadzenie do Mszału podaje: „Maryja trwała w zjednoczeniu ze swoim Synem aż do krzyża, pod którym stanęła zgodnie z Bożym zamiarem. Głęboko współcierpiała ze swoim Synem i złączyła się macierzyńskim sercem z Jego ofiarą” (*Mszal Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań 1986 s. 179’).

jest bardzo żywy na Słowacji, a spośród polskich sanktuariów z kultu takiego znany jest Ludźmierz na Podhalu. W kontekście pasyjnym należy też umieścić wszystkie pielgrzymki do sanktuariów, gdyż łączą się bardzo często z nawiedzeniem Kalwarii i odprawianiem Drogi Krzyżowej.

Agenda opolska na dwa ostatnie tygodnie Wielkiego Postu przewiduje Nabożeństwo ku czci Męki Pańskiej „Siedem słów Chrystusa na Krzyżu” Składa się ono z pieśni, czytań biblijnych, krótkich komentarzy, chwil medytacji połączonych z krótką modlitwą i stosowną pieśnią³⁴

Do celebracji w kościele parafialnym należy dodać różnego rodzaju nabożeństwa brackie, takich jak Bractwo Męki Pańskiej czy też członków III Zakonu, w których motyw pasyjny jest bardzo żywy. Mam tutaj na myśli stygmatyków, a wśród nich na przykład żywy kult św. Franciszka z Asyżu. W modlitwach do tego świętego znajdujemy słowa: „Święty Franciszku, któryś całą duszą miłował Jezusa ukrzyżowanego i otrzymałeś święte znamiona Jego męki, pobudzając nas do ustawicznego umartwienia, abyśmy z miłości ukrzyżowali ciało swoje i jego pożądlivość”³⁵ Liczne odniesienia do Męki Pańskiej znajdujemy też w kulcie innego stygmatyka, św. Ojca Pio.

W wielu parafiach praktykowane jest jeszcze specjalne nabożeństwo z okolicznościową procesją błagalną w Dni Krzyżowe i w dniu 25 kwietnia; stacją bywa wówczas jeden lub więcej krzyży, przy których odmawiane są specjalne modlitwy³⁶ W wielu parafiach istnieje nadal

³⁴ Wybrane teksty czytań biblijnych i pieśni przedstawiają się następująco: jako pieśń wstępną śpiewa się *Wisi na Krzyżu*; czytanie I: Łk 23,33-34 i pieśń *Bądź mi litościwy*; czytanie II: Łk 23, 39-43 i pieśń *Boże litościwy*; czytanie III: J 19, 25- 27a i pieśń *Matko Najświętsza lub Stała Matka boleściwa*; czytanie IV: Mt 27, 45-46 i pieśń *Pamiętaj, człowiecze lub Nie opuszczaj nas*; czytanie V: J 19, 28-29 i pieśń *Pójdź do Jezusa lub Ciebie całą duszą pragnę*; czytanie VI: J 19, 30 i pieśń *Jam gościem na tym świecie*; czytanie VII: Łk 23, 44-46 i pieśń *Ty, któryś gorzko lub Odszedł Pasterz*. Zob. *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej* s. 139-144.

³⁵ Gwoli przykładu można jeszcze wymienić następujące wezwania: „Święty Franciszku, rozmiłowany w ubóstwie Chrystusa”, „Święty Franciszku, w ciebie swoim noszący znamiona męki Zbawiciela”, „Święty Franciszku, chlubiący się tylko z krzyża Jezusa Chrystusa” Zob. *Nabożeństwa diecezji katowickiej* s. 305-308.

³⁶ „Dni Krzyżowe szczególnego znaczenia nabrały w Galii za czasów biskupa Mamerta z Vienne, gdy jego diecezję nawiedzały klęski nieurodzaju, trzęsienia ziemi i wojny. Przez trzy dni przed uroczystością Wniebowstąpienia Pańskiego proszono Jezusa wracającego do Ojca, «aby wstawiał się za nami» (Hbr 7, 25). Z Galii dni te przeszły do liturgii rzymskiej. W Polsce przyjęły nazwę Dni Krzyżowych, ponieważ procesja kieruje się zwykle do przydrożnych krzyży” (*Dni Modlitw o urodzaje. Księga modlitw*. Legnica 2002 s. 265). Por. Procesja i nabożeństwo na dni modlitw o urodzaje. Dni Krzyżowe, św. Marka, św. Urbana i św. Izydora w: *Agenda liturgiczna diecezji opolskiej* s. 166-176.

praktykowany Obrzęd błogosławienia pól, odprawiany przy krzyżach i kaplicach przydrożnych³⁷

Bardzo ważnym wydarzeniem celebracjach rodzinnych i parafialnych są jubileusze sakramentu małżeństwa, a szczególnie pięćdziesiąta rocznica zawarcia małżeństwa, kiedy to błogosławi się jubilatów i wręcza okolicznościowe krzyże, które są dla małżonków znakiem zwycięstwa i nadziei³⁸

II. MISTERIUM KRZYŻA I MĘKI PAŃSKIEJ W LITURGII DOMOWEJ

Rodzina ogrywa zasadniczą rolę w wychowaniu religijnym dzieci, a także w przygotowaniu i przeżywaniu liturgii parafialnej. Wspólne praktyki liturgii rodzinnej: ojca, matki i dzieci, celebrowane przed lub po liturgii parafialnej, służą pogłębieniu życia religijnego i wzajemnych więzi opartych na wartościach nadprzyrodzonych.

Liturgia w rodzinie

Podstawową praktyką liturgii domowej będzie pacierz odmawiany indywidualnie rano i wieczorem, a także wspólnie w określone dni i przy różnych okazjach. Każdą modlitwę rozpoczyna się znakiem krzyża, który jest wyznaniem wiary, przywołaniem i uwielbieniem Męki Pańskiej. Dlatego też krucyfiks powinien znajdować się na godnym miejscu, stanowiąc zarazem rodzaj kapliczki domowej. Pamięć o tym znaku i troska o jego estetykę, przyozdabianie są przejawem religijności rodziny.

Przejawem kultu Krzyża i Męki Pańskiej jest też świętowanie pierwszych piątków miesiąca łącznie z udziałem rodziny we Mszy i Komunii świętej, podobnie zresztą jak każdy inny udział w liturgii Mszy świętej. W tym dniu ukazuje się w liturgii przebite Serce i Krew Pana Jezusa wylaną dla zbawienia świata.

³⁷ „Zależnie od okoliczności błogosławieństwo pól może się odbyć w formie procesji do czterech «stacji» przewidzianych obok przydrożnych kaplic, krzyży lub figur albo w formie zgromadzenia przy jednej lub drugiej «stacji» [...] Przy dojściu do przydrożnego krzyża przeżywa się śpiew Litanii” (*Obrzęd błogosławienia pól*. W: *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. T. 2. Katowice 1994 s. 261-277).

³⁸ *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1996 s.171. Por. *Obrzędy błogosławieństw* s. 46.

Wśród rodzinnych celebracji należy wymienić lekturę Pisma świętego, a w okresie Wielkiego Postu szczególnie opisy Męki Pańskiej. Mogą się one przeradzać w rodzinne celebracje słowa Bożego z odpowiednimi modlitwami, śpiewami pod przewodnictwem ojca, matki lub starszego rodzeństwa.

Bp Józef Wysocki przewiduje w okresie Wielkiego Postu rozważanie problematyki chrzcielnej, ale od piątej niedzieli podejmuje zagadnienie Męki Pańskiej i proponuje w tę niedzielę, po powrocie z kościoła, uroczyste Podwyższenie Krzyża w domu chrześcijańskim, któremu przewodniczy ojciec rodziny. Obrzęd rozpoczyna się wspólnym śpiewem pieśni pasyjnej, potem należy odczytać fragment Ewangelii o ukrzyżowaniu Pana Jezusa i wyjaśnić znaczenia tego wydarzenia dla wiary chrześcijanina. Następnie ma miejsce ucałowanie krzyża przez domowników i jego umieszczenie na zaszczytnym miejscu oraz końcowy śpiew i błogosławieństwo słowami: „Krzyż, znak Zbawcy naszego, niech umocni naszą wiarę i pobudza do bezinteresownych czynów miłości”³⁹

Wspomniany autor przewiduje też inny obrzęd liturgii domowej – Błogosławieństwo cierniowej korony. Najpierw należy znaleźć tarczę i upleść z niej cierniową koronę, umieścić na ołtarzyku domowym i włożyć w środek niej czerwoną świecę. Obrzędowi temu przewodniczy ojciec rodziny. Rozpoczyna go pieśń *Ach mój Jezu, jak Ty klęczysz*, fragment Ewangelii o ukoronowaniu cierniem i naigrawaniu z Pana Jezusa przez żołnierzy rzymskich (Mk 15, 16-20), po którym ojciec odmawia okolicznościową modlitwę i kropi wodą pobłogosławioną cierniową koronę, zapala świecę i wspólnie odmawiana jest modlitwa wiernych, po której ma miejsce końcowe błogosławieństwo: „Przez cierpienia i Mękę Chrystusa niech Pan udzieli nam Swego błogosławieństwa, przebaczenia win i doprowadzi nas do życia wiecznego” Trzykrotne *Któryś za nas cierpiał rany* kończy obrzęd. Godnym podkreślenia jest, że ową koronę cierniową należy zabrać z sobą na liturgię Wigilii Paschalnej i wrzucić do płonącego ogniska w czasie liturgii światła „na znak, że skończyła się męka Chrystusa, który tryumfuje w chwale zmartwychwstania”⁴⁰

³⁹ Autor przewiduje, tytułem wstępu, wybrane zwrotki pieśni *Krzyżu święty nade wszystko*, modlitwę wprowadzającą ojca, czytanie Ewangelii według św. Łukasza (23, 33. 39-43), wyjaśnienie obrzędu umieszczania krzyża jako znaku zbawienia i obecności chrześcijan. Na zakończenie proponowane są trzy zwrotki pieśni *Krzyżu Chrystusa, bądźże pozdrowiony*. Zob. Wysocki, jw. s. 151-153.

⁴⁰ Tamże s. 153-154.

Bp Wysocki proponuje także odrębne nabożeństwo do odprawienia w gronie rodzinnym w Wielki Piątek. Powinno się ono rozpocząć o godzinie piętnastej, godzinie śmierci Pana Jezusa. Na stole nakrytym białym obrusem umieszcza się krzyż i zapalone świece, które powinny płonąć podczas pobytu domowników. Następnie cała rodzina, w miarę możliwości, udaje się na liturgię Męki Pańskiej do kościoła, a po powrocie do domu ma miejsce rodzinna adoracja krzyża. Wszyscy gromadzą się wokół krzyża i zapalonych świecy, śpiewają *Ludu, mój ludu, cóżem ci uczynił?* Powtórnie odczytywany jest fragment opisu Męki Pana Jezusa, który przerywa się tradycyjnie przy słowach „I skłoniwszy głowę oddał ducha” Po cichej modlitwie w postawie klęczącej wszyscy całują ze czcią krzyż i śpiewają wybrane zwrotki *Wisi na krzyżu Pan, Stwórca nieba*, a po niej kończy się opis męki Pańskiej, odmawia modlitwę błagalną, a na zakończenie wykonywana jest pieśń *Odszedł Pasterz nasz*. Krzyż pozostaje na naczelnym miejscu do rozpoczęcia Wigilii Paschalnej, kiedy to jego miejsce zajmie świeca – pascha⁴¹

Wielkim uznaniem cieszy się obecnie nabożeństwo i Koronka do Miłosierdzia Bożego, odmawiana przez wielu wiernych, która przywołuje „bolesną Mękę” Pana Jezusa oraz „Krew i wodę, która wypłynęła z Najświętszego Serca Jezusowego” Z nabożeństwem tym łączy się Godzina Miłosierdzia, celebrowana o godzinie piętnastej, która polega na „odprawianiu Drogi Krzyżowej lub krótkiej adoracji Najświętszego Sakramentu lub odmówieniu krótkiej modlitwy odwołującej się do chwili opuszczenia Jezusa w czasie Jego Męki” Innym nabożeństwem jest *Nowenna przed świętem Bożego Miłosierdzia*, rozpoczynająca się w Wielki Piątek po zakończeniu liturgii Męki Pańskiej, a przeznaczona do odmawiania tak wspólnotowego, jak i prywatnego. W *Dzienniczku św. Faustyny* czytamy: „W każdym dniu prosić będziesz Ojca mojego przez gorzką Mękę moją o łaski dla tych dusz” Do prywatnego odmawiania przewidziana jest Litania o Miłosierdziu Bożym z takimi wezwaniami jak: „Miłosierdzie Boże, wypływające z ran Chrystusowych” czy „Miłosierdzie Boże, tryskające z Najświętszego Serca Jezusowego”, oraz Uwielbienia Miłosierdzia Bożego według *Dzienniczka św. Siostry Faustyny*.⁴²

⁴¹ Tamże s. 171-173. Autor przewiduje jeszcze „formę skróconą”, gdy wszyscy domownicy brali udział w liturgii parafialnej. Obrzęd ten pomija odczytanie opisu Męki Pańskiej, a obejmuje jedynie umieszczenie krzyża na naczelnym miejscu, ucałowanie tego znaku zbawienia i krótkie modlitwy.

⁴² *Agenda liturgiczna diecezji tarnowskiej* s. 27-38.

Kolejną praktyką pobożności ludowej, która może być wykorzystana w celebracji liturgii domowej, jest Koronka do Najświętszych Ran Pana Jezusa. W koronce tej na dużych paciorkach odmawia się: „P Przez Niepokalane Serce Maryi Ojcie Przedwieczny ofiaruję Ci Rany Pana naszego Jezusa Chrystusa. W. Na uleczenie ran dusz naszych”, a na małych paciorkach: „P. O mój Jezu, przebaczenia i miłosierdzia. W Przez zasługi Twoich Świętych Ran”, natomiast na zakończenie koronki należy odmówić trzykrotnie „Ojcie Przedwieczny, ofiaruję Ci rany itd.” Obietnice związane z tą koronką, objawione św. Marii Marcie Chambon, odwołują się do Męki, a przede wszystkim Ran Pana Jezusa, przez które spływają szczególne łaski dla grzeszników⁴³

W książeczkach do nabożeństw spotyka się również Koronkę do Najdroższej Krwi Pana Jezusa. W tej koronce przywołuje się Krew Przenajświętszą i tak na dużych paciorkach odmawia się: „O Jezu, okryj Twoją Przenajświętszą Krwią cały świat. Obmyj wszystek brud grzechowy i odnow świat przez Ducha Świętego”, natomiast na małych paciorkach recytuje się: „O mój Jezu, przebaczenia i miłosierdzia, przez zasługi Twojej Najdroższej Krwi”⁴⁴

⁴³ Wystarczy przytoczyć niektóre z nich: „1. Przyjdźcie do Ran Moich z sercem pałającym miłością. Przez Rany Moje otrzymacie wszystko, bo zasługa Krwi mojej jest bezcenna. Mając Moje Rany i Mojej Matki Najświętszej Serce, możecie wszystko wyjednać. 2. Kto jest w potrzebie, niech z wiarą i ufnością przychodzi czerpać ustawicznie ze skarbu Mojej Męki. Z Moich przebitych Ran. Udzielę wszystkiego, o co Mnie kto prosić będzie przez Moje Święte Rany. Trzeba rozszerzać nabożeństwo do nich. 3. Moje Rany Najświętsze uświęcają dusze i zapewniają im postęp w dobrym. Z moich Ran rodzą się owoce świętości. Ci, którzy czcić je będą, dojdą do prawdziwego poznania Mnie. 4. W Moich Ranach zawsze oczyścić się możecie. Moje Rany ulecą wasze grzechowe rany. Moje Rany pokryją wszystkie wasze przewinienia. Nabożeństwo do Moich Ran jest lekarstwem na obecne czasy. 5. Wszystkie wasze sprawy, nawet najmniejsze, skoro zostaną zanurzone w Mojej Krwi, nabędą przez to nieskończonej zasługi i sprawią pociechę Mojemu Sercu. Zanurz więc swoje sprawy w Moich Ranach. 6. Ofiaruj Mi Rany Moje za grzeszników, bo Ja pałam żądzą zbawienia dusz. Za każdym słowem wymówionym przez was w Koronce spuszczałem kroplę Krwi Mojej na duszę grzesznika. Grzesznik wyjedna dla siebie nawrócenie przez odmówienie następującej modlitwy: «Ojcie Przedwieczny, ofiaruję Ci Rany Pana naszego Jezusa Chrystusa na uleczenie ran dusz naszych». 7. Moc Moja jest w Moich Ranach. Posiadając je potężnym się stajesz i możesz otrzymać wszystko. Masz nawet więcej mocy ode Mnie, bo możesz rozbrajać Sprawiedliwość Moją. Moje Święte Rany podtrzymują świat” Cyt. za: U s i ą d e k, jw.

⁴⁴ Obietnice dla czcicieli Najdroższej Krwi Pana Jezusa związane są z Krwią Zbawiciela i dla przykładu można przytoczyć: „1. Ci, którzy swoją codzienną pracę, ofiary i modlitwy, wraz z Moją najdroższą Krwią i Moimi Ranami, ofiarują Ojcu Niebieskiemu w duchu pokuty i pojednania, mogą być pewni tego, że ich modlitwy i ofiary będą zapisane w Moim Sercu, a od Ojca Niebieskiego oczekuje ich niespodziewana łaska, gdyż znajduje On w ich życiu i mod-

W wielu parafiach zauważa się zanik praktyki specjalnych modlitw w tzw. Dni Krzyżowe i dlatego rodziny chrześcijańskie mogą w tym dniu odbyć przechadzkę-pielgrzymkę do przydrożnego Krzyża i odmówić tam krótką modlitwę⁴⁵

Do rodzinnych przeżyć wspominających Mękę Zbawiciela należy zaliczyć Błogosławieństwo nowego domu czy Błogosławieństwo nowego mieszkania, gdyż łączą się one z poświęceniem również różnych znaków religijnych, o czym świadczy następująca rubryka: „Celebrans błogosławi krzyż (jeśli nie został wcześniej pobłogosławiony) i zawiesza go na naczelnym miejscu”⁴⁶

Indywidualne przejawy kultu

Modlitewniki polskie podają liczne modlitwy do prywatnego odmawiania zawierające wyraźne akcenty pasyjne. Można do nich zaliczyć Litanię o Historii Zbawienia dokonanej w Jezusie Chrystusie, która zawiera takie wezwania jak: „Jezu, skazany na śmierć”, „Jezu, ukoronowany cierniem”, „Jezu, ubiczowany”⁴⁷; Litanię o Jezusie Chrystusie, Bogu i Człowieku z wezwaniem „Panie chwały, ukrzyżowany, Panie, powstały z martwych, Panie, który zasiadasz po prawicy Ojca, Panie, dawco Ducha”⁴⁸; Litanię o Jezusie

litwach wielkie upodobanie. 2. Ci, którzy dla nawrócenia grzeszników, ofiarują w łączności z Moją Krwią i Ranami, swoje cierpienia, ofiary i modlitwy, będą odczuwać w wieczności podwójną szczęśliwość, skąd mogą wiele uprosić dla nawrócenia grzeszników. 3. Ci, którzy przed każdą Komunią św. ze skruchą za własne grzechy oraz świadome i nieświadome przewinienia, ofiarują Moją Najdroższą Krew i Moje Rany Bogu Ojcu, mogą być pewni, że nigdy nie przyjmą Komunii św. niegodnie i przez to dostąpią chwalebego zmartwychwstania. 4. Ci, którzy po spowiedzi ofiarują Moją Najdroższą Krew i Moje Rany jako pokutę za wszystkie grzechy ich życia i jako dobrowolną, dodatkową pokutę odmówią Koronkę do Moich Ran, dusze tych będą tak piękne i czyste jak po chrzcie i dlatego mogą oni po każdej takiej spowiedzi uprosić łaskę nawrócenia dla jednego wielkiego grzesznika” Podobnie brzmi następnych pięć prywatnych obietnic. Cyt. za: *U s i ą d e k*, jw. s. 230-231.

⁴⁵ Taką sugestię podaje ks. J. Usiądek: „O ile w kościele nie odbywa się procesji parafialna w te dni, wówczas grupka wiernych może po wieczornym nabożeństwie samodzielnie odbyć taką procesję do najbliższego krzyża. Rodzina może odbyć dłuższą przechadzkę do samodzielnego krzyża w lesie lub przy polnej drodze” (jw. s. 153).

⁴⁶ *Obrzędy błogosławieństw* s. 333. Por.: „Można też w domu poświęcić krzyż lub inne święte obrazy i figury” (*Nabożeństwa diecezji katowickiej* s. 474-481).

⁴⁷ Innym wezwaniem jest: „Jezu, przybity do drzewa, pogrzebany w ziemi, powstały z martwych” (*Droga do nieba. Katolicki modlitewnik i śpiewnik*. Opole 2001 s. 333-335).

⁴⁸ Wśród wezwań pasyjnych można wymienić jeszcze: „Boży Mistrzu”, „Najwyższy Kapłanie”, „Królu Chwały”, „Jezu, Jedyne Pośredniku”, „Jezu, łagodny i pokorny”, „Jezu, prawdziwie święty”, „Jezu, wierny świadku”, „Jezu Baranku i pasterzu”, „Pascho Boża”, „Pascho Nowego Przymierza”, „Pascho Kościoła”, „Pascho wieczna” Tamże s. 335-337.

Chryście, naszym Odkupicielu, z licznymi odniesieniami do Najświętszego Serca Chrystusa i Krwi Jezusa⁴⁹ Do indywidualnych modlitw trzeba zaliczyć dziękczynienie po Mszy świętej, takie jak Modlitwa do Chrystusa ukrzyżowanego: „Oto ja, dobry i najśłodszy Jezu” czy Modlitwa do Zbawiciela: „Duszo Chrystusowa, uświęć mnie”⁵⁰

Do rodzinnych praktyk pobożności pasyjnej trzeba zaliczyć modlitewne czuwanie przy zmarłym, zwane w niektórych regionach „pustymi nocami” W opolskiej *Drodze do nieba* czytamy: „W wieczory przed pogrzebem gromadzimy się, aby modlić się za zmarłego. Przy tym modlitewnym czuwaniu rozważamy śmierć chrześcijanina w świetle męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa Pana”⁵¹ W tym samym modlitewniku przewidziane jest rozważanie tajemnic bolesnych Różańca świętego za zmarłych oraz specjalnej Litanii za zmarłych z wezwaniami pasyjnymi, takimi jak: „Przez Twój krzyż i mękę”, „Przez Twoje złożenie do grobu”⁵²

W modlitewnikach i różnych książeczkach pobożności ludowej znajdują się inne jeszcze formy czci Jezusa ukrzyżowanego⁵³ Elementy pasyjne znajdują się także w wielu modlitwach okolicznościowych. Każdy znak krzyża wykonany przy wychodzeniu z domu do pracy, błogosławienie dzieci przed pójściem do szkoły czy podróżą jest też połączone z nawiązaniem i uwielbieniem męki naszego Zbawiciela. W formacji chrześcijańskiej należy jednak pamiętać, że zbawienie dokonało się przez Krzyż, ale nie jest on celem, ale bramą naszego zbawienia i dlatego trzeba stale ukazywać zarówno zbawczy, jak i paschalny wymiar Męki i Krzyża. Ten aspekt ukazuje jednoznacznie okres paschalny.

Na zakończenie warto przypomnieć słowa Prefekta Kongregacji do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów z wprowadzenia do omawianego *Dyrektorium*, że mianowicie owoce pobożności ludowej „stanowią wielką

⁴⁹ Wezwaniami tymi są: „Serce Chrystusa, ugodzone włócznią”, „Serce Chrystusa, ofiaro zadośćuczynienia”, „Serce Chrystusa, bogate w miłosierdzie”, „Serce Chrystusa, źródło świętości”, „Krwi Jezusa, ceno naszego zbawienia”, „Krwi Jezusa, wylana za nasze grzechy”, „Krwi Jezusa, pieczęci naszego Przymierza”, „Krwi Jezusa, nasz napój i nasze oczyszczenie”, na które prośba brzmi: „Daj nam Twoje zbawienie” Tamże s. 337-339.

⁵⁰ Tamże s. 214-215.

⁵¹ Tamże s. 292.

⁵² Do pasyjnych wezwań można jeszcze zaliczyć: „Przez Twój chrzest i post święty” Tamże s. 292-296.

⁵³ Gwoli przykładowi można tutaj wymienić szereg publikacji Wydawnictwa Misjonarzy Krwi Chrystusa, jak np. *Przez Rany do Serca. Modlitwy do Krwi Chrystusa*. Częstochowa 2000; *Nowenna do Krwi Chrystusa*. Częstochowa 2000; *Uwielbienie Krwi Chrystusa*. Częstochowa 2002.

wartość w zachowaniu wiary chrześcijańskiego ludu i są pomocne w stosowaniu pozytywnych wysiłków duszpasterskich i ich skuteczności”, a sam dokument stanie się dla duszpasterzy „pomocą, by wierni mogli wzrastać w Chrystusie, dla Niego i z Nim w Duchu Świętym, ku chwale Boga Ojca, który jest w niebie”⁵⁴

BIBLIOGRAFIA

- Cichy S.: Troska o poprawność relacji między liturgią i pobożnością ludową w pracach Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscyplina Sakramentów Episkopatu Polski. W: Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze. Red. R. Pierskała, T. Smilińska. Opole 2004 s. 39-46.
- Ja b ł o ń s k i Z. S.: Pielgrzymki w pobożności ludowej. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 127-153.
- J u r a P.: Formy maryjnej pobożności ludowej we Włoszech. W: Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze. Red. R. Pierskała, T. Smilińska. Opole 2004 s. 71-100.
- K o p e ć J. J.: Nabożeństwa pasyjne: historia i współczesne dostosowanie pastoralne. W: Kult Męki Pańskiej. Historia i terażniejszość. Materiały z sesji naukowej w Olsztynie, 3-4 marca 2001. Red. H. D. Wojtyśka. Olsztyn 2001 s. 75-104.
- K u m a ł a J.: Liturgia i pobożność ludowa w sanktuariach. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 166-177.
- L a c h K.: Zróżnicowane formy religijnej obrzędowości rodzinnej. Wybrane zagadnienia dotyczące okresu dziecięcego. W: Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze. Red. R. Pierskała, T. Smilińska. Opole 2004 s. 253-274.
- Ł e ń s k a - B ą k K.: Pokarmy obrzędowe w pobożności ludowej. Kilka słów o maku, zbożu i każdym innym drobiazgu. W: Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze. Red. R. Pierskała, T. Smilińska. Opole 2004 s. 187-198.
- N a d o ł s k i B.: Teologiczne zasady odnowy pobożności ludowej. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 39-47.
- N o w a k W.: Zarys Liturgii Kościoła domowego. Olsztyn 2000.
- Matka Pana w pobożności ludowej. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 104-126.
- S o b e c z k o H.: Liturgia – pobożność ludowa – religijność ludowa – folklor religijny. W: Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze. Red. R. Pierskała, T. Smilińska. Opole 2004 s. 9-20.
- Relacje między pobożnością ludową i liturgią. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 48-61.

⁵⁴ *Dekret*. W: Kongregacja do Spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* s. 12.

- Tarliński P.: Uświęcenie dnia w pobożności ludowej na wzór „Liturgii godzin” praktykowane na Śląsku. W: Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze. Red. R. Pierskała, T. Smilińska. Opole 2004 s.245-156.
- Wit Z.: Krzyż i Męka Pańska w dawnej i odnowionej liturgii Kościoła katolickiego. W: Kult Męki Pańskiej. Historia i terażniejszość. Materiały z sesji naukowej w Olsztynie, 3-4 marca 2001. Red. H. D. Wojtyska. Olsztyn 2001 s. 11-57.
- Rok liturgiczny w pobożności ludowej. W: Liturgia i pobożność ludowa. Red. W. Nowak. Olsztyn 2003 s. 62-77.
- Worbs M.: Romamno Guardini wobec pobożności ludowej. W: Pobożność ludowa w życiu liturgiczno-religijnym i w kulturze. Red. R. Pierskała, T. Smilińska. Opole 2004 s. 63-70.

THE MYSTERY OF THE CROSS AND OF THE LORD'S PASSION IN PARISH AND FAMILY SERVICES

Summary

The article discusses the services connected with the Cross and the Lord's Passion on the basis of *The Directory on Popular Piety and Liturgy*. Those services are taken into consideration that are celebrated in the parish community in the course of the liturgical year of the Catholic Church, including the Polish tradition of singing in churches the three parts of *Lenten Psalms* that are a favorite service of the Polish congregation during the Lent, as well as those services that are found in diocesan Liturgical Agendas containing the order of celebration of popular services. The second part discusses the family forms of celebration of the Lord's Passion known in the tradition of the Catholic Church and those ones that are suggested in various books used in the home Church. The last part of the article treats about individual forms of Passion piety, among which there are well-known litanies and prayers; rosaries and litanies contained in Polish prayer-books. Also prayers in the house of mourning, by the dead man's coffin, and the so called 'empty nights', when the Lord's Passion is pondered, are mentioned.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Krzyż, Męka Pańska, rodzina, wspólnota, liturgia domowa, celebracje rodzinne, modlitwa, rok liturgiczny, liturgia, pobożność ludowa.

Key words: Cross, the Lord's Passion, family, community, home liturgy, family celebrations, prayer, liturgical year, liturgy, popular piety.